

РОЗДІЛ III. ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАУКАХ ДОКУМЕНТНО-КОМУНІКАЦІЙНОГО ЦИКЛУ ТА СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ СУСПІЛЬСТВА

УДК 37.378.4

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У СОЦІОГУМАНІТАРНІЙ ОСВІТІ

Січкаренко Г. Г.

Метою статті є з'ясування місця гендерного підходу у суспільних дисциплінах, що викладаються у вищих навчальних закладах України. Предметом аналізу виступають підручники з соціології та політології для студентів непрофільних ВНЗ, рекомендовані Міністерством освіти і науки України, та вияв у них дискримінації за ознакою статі (андроцентризм, сексизм, гендерні стереотипи). Саме підручники є потужним інструментом трансляції гендерної чутливості. Під час аналізу матеріалу використовуються історичний і порівняльний методи дослідження.

Встановлено, що сучасні підручники з соціології щодо гендерної проблематики поділяються загалом на дві групи. У першій приділяється увага гендеру, наявні спеціальні розділи, проте гендерна проблематика присутня при розгляді лише деяких соціальних процесів, існують прояви андроцентризму. До другої групи відносяться підручники, в яких про гендер майже нічого не говориться, де гендерні відношення в суспільстві ігноруються. Підручники з політології відносяться переважно до другої групи. Вказане не відповідає рівню сучасної світової науки, українському законодавству та вимогам вищої освіти.

Ключові слова: гендер, гендерний підхід, гендерна чутливість, андроцентризм, сексизм, гендерні стереотипи.

ГЕНДЕРНЫЙ ПОДХОД В СОЦИОГУМАНИТАРНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Сичкаренко Г. Г.

Целью статьи есть осмысление места гендерного подхода в общественных дисциплинах, которые преподаются в вузах

України. Предметом аналізу виступають учебники по соціології і політології для студентів непрофільних вузів, рекомендовані Міністерством освіти і науки України, і виявлення в них дискримінації по признаку пола (андроцентризм, сексизм, гендерні стереотипи). Іменно учебники являються потужним інструментом трансляції гендерної чутливості. Во время аналізу матеріала використовуються історичний і порівняльний методи дослідження.

Установлено, що сучасні учебники по соціології відносно гендерної проблематики діляться в цілому на дві групи. В першій уделюється увага гендеру, є спеціальні розділи, але гендерна проблематика використовується тільки при розгляді деяких соціальних процесів, присутні прояви андроцентризму. До другої групи відносяться учебники, в яких гендер майже не згадується, гендерні відносини в суспільстві ігноруються. Учебники по політології відносяться переважно до другої групи. Розглянута ситуація не відповідає рівню сучасної світової науки, українському законодавству і вимогам вищої освіти.

Ключові слова: гендер, гендерний підхід, гендерна чутливість, андроцентризм, сексизм, гендерні стереотипи.

GENDER APPROACH IN SOCIO-HUMANISTIC EDUCATION

Sichkarenko H. H.

The object of the article is finding out the place of gender approach in social disciplines that are taught in higher education institutions. The subject of analysis is uncovering of discrimination according to the article (androcentrism, sexism, gender stereotypes) in the textbooks of sociology and politology of non-major higher education institutions that are recommended by the Ministry of Education and Science of Ukraine. The textbooks are powerful tools of translation of gender sensitivity. Historical and comparative methods of investigation are used during the analysis of the material.

It has been established that modern textbooks of sociology about gender problematics are generally divided into two groups. In the textbooks of the first group attention is given to gender, there are special chapters, but gender problematics can be seen only in considering of some social processes, there are also demonstrations of androcentrism. The textbooks that don't give almost any information about gender and gender relations in the society are being ignored, belong to the second one. The textbooks of

politology mainly belong to the second group. Such textbooks don't conform to the level of modern world science, Ukrainian legislation and requirements of higher education.

Keywords: *gender, gender mainstreaming, gender sensitivity, androcentrism, sexism, gender stereotypes.*

Постановка проблеми. Система вищої освіти в Україні переживає значні трансформації, пов'язані з перманентним реформуванням вищої школи й імплементацією чинного Закону України «Про вищу освіту». Головною метою цього виступає приведення рівня та якості нашої освіти у відповідність з тими, які прийняті в розвинених країнах. Попри певних досягнень на цьому шляху кидається в очі недостатня присутність гендерного компоненту в програмах, підручниках і посібниках для студентів ВНЗ. Особливо це неприпустимо при підготовці майбутніх спеціалістів для соціогуманітарної галузі, адже в недалекому майбутньому вони будуть впливати на функціонування цієї сфери. При цьому, у середній школі вже розгорнута робота у цьому напрямку [32].

Важливо, що в Україні, хоча і з запізненням, розроблена нормативно-правова база щодо впровадження гендерного підходу у вищу освіту. Поштовхом став Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.). У ст. 21 останнього вказано на необхідність видання підручників, посібників, «вільних від стереотипних уявлень про роль жінки і чоловіка, виховання культури гендерної рівності, рівного розподілу професійних і сімейних обов'язків» [22]. На виконання Закону, МОН України видало наказ № 839 від 08.09.2009 р. «Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту» [21]. 26.09.2013 р. вийшла Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р.», де передбачені заходи щодо виконання положень Декларації тисячоліття ООН із забезпечення гендерної рівності, зокрема, у системі освіти [23]. У 2015 р. при МОН було створено Робочу групу з питань політики гендерної рівності та протидії дискримінації у сфері освіти.

Аналіз останніх досліджень. Гендерна проблематика у вищій освіті відноситься до одної з найменш розроблених у вітчизняних дослідженнях. Аналіз публікацій свідчить про те, що до середини 1990-х рр. практично були відсутні роботи, присвячені гендерному аспекту в освітній сфері. Нині ситуація покращується. Доцільно виділити праці І. Жеребкіної [1], А. Колодій [17], М. Маєрчик [2], Т. Марценюк [8; 9], Т. Мельник [11], О. Плахотник [2; 3], Н. Приходькіної [20] тощо. Варто згадати перший на пострадянському просторі підручник з гендерних досліджень за редакцією І. Жеребкіної, де наданий і аналіз навчальної літератури [33]. Між тим, реальна ситуація у вищій школі майже не змінюється або змінюється надто повільно.

Метою статті є з'ясування місця гендерного підходу в суспільних навчальних дисциплінах, які викладаються у ВНЗ України.

Предметом аналізу виступають підручники та навчальні посібники з соціології та політології для студентів непрофільних ВНЗ, рекомендовані Міністерством освіти і науки України, та виявлення в них дискримінації за ознакою статі (андроцентризм, сексизм, гендерні стереотипи). Підручники були обрані на підставі популярності та поширення серед викладачів і студентів, адже саме вони є потужним інструментом трансляції гендерної чутливості. З одного боку, підручники і навчальні посібники віддзеркалюють гендерні стереотипи, які панують у суспільстві та всередині академічного середовища, з іншого – вони можуть сприяти розумінню проблеми та просуванню гендерної рівності (або нерівності) серед громадян через свій вплив на студентів.

Виклад основного матеріалу. У суспільно-гуманітарних науках поняття «гендер» поширилось у другій половині ХХ ст. через усвідомлення зміни соціальної ролі жінки, потужний рух фемінізму у західних країнах і так звану сексуальну революцію. Існують різні версії щодо першості запровадження в науковий обіг цього поняття, втім пальма першості віддається переважно статтям американських вчених: 1) Джон Мані у Британському журналі з медичної сексології (1955) [8, с. 8]; 2) Роберт Столлер «Стать і гендер: про розвиток мужності та жіночності» (1968) [35; 8, с. 8]; 3) Ен Окліс «Секс, гендер і суспільство» (1972) [28];

4) Джоан Скотт «Гендер: корисна категорія історичного аналізу» (середина 1980-х рр.) [6].

Гендерні та феміністські дослідження, починаючи з 1970-х рр., отримали плідного розвитку на Заході. У США виникли *women's studies (W.S.)* – так звані жіночі дослідження. Було відкрито 300 програм W.S., у які увійшли 30 тис. курсів в університетах та інших закладах освіти. Був показаний андроцентризм наукових досліджень і освіти, проведена ревізія соціогуманітарних дисциплін і навчальної літератури, усунути гендерні стереотипи, розпочалася підготовка студентів з W.S. Для української академічної спільноти ця робота ще попереду. Експертиза українських підручників для студентів ВНЗ щодо гендерної чутливості ще не проведена належним чином.

Поняття «гендер», на відміну від поняття «стать», є не біологічною, а соціокультурною ознакою індивіду, яка набувається під час соціалізації. У різних суспільствах гендерні ролі історично різняться, проте наразі, через глобалізацію, взаємопроникнення культур, гендерна ідентичність постійно трансформується. Втім основою методології гендерних досліджень є не лише показ гендерної асиметрії, але й розгляд суспільних інститутів, зокрема влади, через гендерні ролі та відношення. Тут присутній змістовний демократичний потенціал, який в Україні недостатньо розуміється і використовується.

Не можна підготувати майбутнього спеціаліста без розуміння ним гендерної проблематики, оскільки гендерна чутливість є професійною нормою та ознакою цивілізованого поведіння в розвинутих країнах. Між тим, в українському суспільстві продовжують панувати традиційні стереотипи стосовно соціальної ролі жінок і чоловіків. Так, за результатами експерименту Н. О. Приходькіної, серед 700 студентів київських ВНЗ, було встановлено, що в навчальних програмах і змісті освіти гендерна проблематика висвітлена недостатньо: у списку рекомендованої літератури з гуманітарних предметів майже відсутні праці з гендерної проблематики; більшість студентів має стереотипні погляди щодо призначення жінок і чоловіків у суспільстві; близько 95% студентів мали низький рівень гендерної чутливості [20]. Такі ж результати показали

дослідження Гендерного інформаційно-аналітичного центру «Крона» серед харківських ВНЗ. У студентів і студенток виявлені чіткі типові гендерні стереотипи щодо ролі та призначення жінки в суспільстві, розподілу жіночих і чоловічих обов'язків тощо [3]. Українські дослідники пояснюють це переважно особливістю слов'янського менталітету, пануванням патріархальних традицій, відсутністю кваліфікованих фахівців з цього питання. Серед українців залишаються поширеними патерналістські настрої, і питання гендерної рівності сприймаються як такі, що штучно кальковані із західного суспільства та примусово нав'язуються українцям [8, с. 34; 9].

В останній час в Україні розгортаються гендерні дослідження за підтримки міжнародних організацій, навчальні гендерні програми у вищій школі [див.: 4]. Проте більшість викладачів суспільних дисциплін продовжує ігнорувати гендерний аналіз. Це показує навіть попередній огляд підручників, посібників, словників, де жінки згадуються набагато рідше, ніж чоловіки, у т. ч. через гендерну асиметрію понятійного апарату. Андроцентризм особливо показовий у мовних конструкціях, де, наприклад, у парі «чоловік-жінка», «син-донька», «юнаки та дівчата» на першому місці вказується чоловік усупереч положенням абетки. Професії та посади мають найменування у чоловічому роді. Поширені штампи на кшталт: «представники сильної/слабкої статі», «прекрасна половина людства», «жіночки» або «жіноцтво» (порівняйте з «чоловічками» і «чоловіцтвом») тощо [див.: 8, с. 41; 24].

Проаналізуємо тексти підручників з соціології, адже саме вона покликана досліджувати соціальну взаємодію людей у сучасному суспільстві. Соціологія почала викладатись у ВНЗ України як обов'язкова дисципліна разом з політологією замість наукового комунізму на межі 1980–1990-х рр. Вона не мала відповідного кадрового та навчально-методичного забезпечення. Перші підручники були скалькульовані із західних підручників, проте з них була вилучена гендерна проблематика. Згодом були видані популярні підручники західних університетів професорів Нейла Смелзера (1994 р.) і Ентоні Гіденса (1999 р.). Ці видання мали великі спеціальні розділи, розгорнутий ілюстративний

матеріал з гендерної проблематики. Так, у підручнику Е. Гіденса окремий розділ «Гендер і сексуальність» займає сторінки 119–149 [5]. При цьому гендерна проблематика пронизує всі теми навчального курсу. У підручнику Н. Смелзера гендерна нерівність розглядається вже в другому розділі «Соціальна нерівність» у главі 12 «Сексуальні ролі та нерівність» [25, с. 328–361] і надалі через призму всіх соціальних інститутів – сім'ї, освіти, політики, народонаселення тощо.

У наших підручниках протягом 1990-х рр. гендерна проблематика була зовсім відсутня. Всі соціальні процеси розглядалися як абстрактні, що відносяться до людини загалом. Навіть у розділах «Соціологія сім'ї», «Соціологія праці», «Економічна соціологія», «Соціологія молоді», «Соціологія політики» не згадувались гендерні ролі, гендерна нерівність, статева сегрегація ринку праці, жіночі рухи, проблеми представництва жінок у владі тощо. Отже, студенти не навчались об'єктивному науковому аналізу специфіки стану, ролі та взаємодії великих соціальних спільнот у сучасному суспільстві.

Один із перших українських посібників за редакцією В. Г. Городяненка у виданні 1999 р., не мав параграфу, присвяченого гендерним проблемам, та відповідних категорій у термінологічному словнику, навіть у розділі «Соціологія сім'ї і шлюбу» [30]. Те ж саме відноситься і до другого популярного підручника з соціології за редакцією В. М. Пічі (1999 р.) [14].

У згаданих підручниках зустрічаються неточності та гендерні стереотипи. Так, у параграфі 6.7 «Соціологія сім'ї» підручника В. М. Пічі у структурі сім'ї виділяються «авторитарні сім'ї, які характеризуються жорстким підкоренням дружини – чоловікові, а дітей – батькам» [14, с. 158]. Між тим, такі сім'ї називаються патріархальними. В авторитарних сім'ях влада зосереджена в руках однієї особи без уточнення статі (у низки соціальних груп – у руках жінки). Така ключова функція сім'ї та шлюбу, як сексуальна, у згаданих підручниках залишалась на останніх місцях (9–10-му) [14, с. 161; 29, с. 169]. Перед нами некритичне відтворення градації радянських посібників [див.: 10]. Між тим, у сучасному суспільстві це не відповідає дійсності. Варто нагадати, що навіть у християнському віровченні щодо

шлюбу ця функція стоїть на другому місці [13, с. 3]. У Новому заповіті у Першому Посланні до Коринтян (7, 2, 4) сказано: «Але щоб уникнути розпусти, нехай кожен муж має дружину свою, і кожна жінка хай має свого чоловіка. Дружина не володіє над тілом своїм, але чоловік; так же само й чоловік не володіє над тілом своїм, але дружина». Отже, усвідомлення шлюбу як основного інституту задоволення сексуальної потреби населення було зрозумілим з давніх давен.

У цьому зв'язку достойним виключенням виступає «Короткий енциклопедичний словник з соціології» за ред. В. І. Воловича, виданий у КНУ імені Тараса Шевченка у 1998 р., куди увійшли статті «Гендер», «Гендерні дослідження», «Гендерна сукупність» [26, с. 95–97].

Із початком нового тисячоліття в підручниках починає з'являтися гендерна проблематика, проте не у всіх і досить непослідовно й обмежено. Зустрічались і помилкові твердження. Так, у навчальному словнику-довіднику «Соціологія: терміни, поняття, персоналії» (укл.: В. М. Піча та ін.) поняття «гендер» тлумачиться як «відмінність між чоловіками і жінками за анатомічною статтю», «гендерна ідентичність – наше уявлення про свою стать; відчуття себе жінкою чи чоловіком» [31, с. 54]. Між тим, існує наукова точка зору, що гендер – це соціокультурна, символічна конструкція, але не «анатомічна», а гендерна ідентичність – це переживання власної відповідності гендерним ролям, тобто сукупностям суспільних норм і стереотипів поведінки, характерних для представників певної статі (або таким, що приписуються представникам певної статі суспільно-історичною чи соціокультурною ситуацією).

Окремий розділ «Гендерна соціологія» з'являється лише у третьому виданні підручника за ред. В. Г. Городяненка (2008 р.). Починається розділ важливим визнанням: «на межі ХХ–ХХІ ст. пострадянська соціологія сміливіше стала освоювати нові підходи та напрями, серед них і гендерні дослідження, хоч цю проблематику немало дослідників розглядають як екстравагантну». При цьому зазначається, що «гендерні студії увійшли до наукового обігу в західноєвропейських країнах, США

і Канаді на початку 80-х років ХХ ст.» [28]. Отже, визнано наше відставання на 20 років.

У згаданому підручнику слушно зазначається, що «ставлення дослідника до об'єкта дослідження має особливий соціальний вияв: гнів, радість, симпатія, що виникають у процесі взаємодії та можуть впливати на результат дослідження. Це зумовлює підвищену увагу до етики гендерних досліджень» [28]. Між тим, авторам складно залишатись у межах етики. Основні поняття визначаються так: «маскулінність» (лат. *masculus* – чоловічий; тут – мужність, сила) та «фемінність» (лат. *femina* – жінка, самка; тут – жіночність)». Між тим, у словниках лат. *femina* визначають лише як «жінка», без вказаного доповнення у дусі «сексизму». Проте сексуальна функція в новому виданні підручника перемістилась вже з дев'ятого на п'яте місце [28].

До цього часу продовжують видаватися посібники, де відсутня гендерна проблематика, наприклад, для студентів Інституту філології КНУ ім. Т. Шевченка, затверджений кафедрою галузевої соціології КНУ (укладач – Вілкова О. Ю.) [27]. Або виходять підручники, де у відповідному розділі згадується гендерна нерівність, але немає потрібного аналізу чи він не проведений крізь поданий навчальний матеріал.

Наявні посібники, де продовжують ретранслюватися патріархальні стереотипи, наприклад, посібник М. П. Лукашевича з соціології сім'ї [7]. Хоча тут наведений параграф «Соціальні статуси, ролі і типи особистості: гендерний дискурс» (с. 81–88), проте гендеру присвячено трохи більше однієї сторінки (с. 82–83). Визначається, що вирішальним фактором у формуванні гендерних відмінностей є культура, проте вказується, що «жінкою не народжуються, нею стають» [7, с. 82]. Залишається запитання: а що відбувається з чоловіком? Гендерні стосунки характеризуються як «форма соціальних відносин між великими суспільними групами» [7, с. 82]. Чому лише великими? До сексизму можна віднести також вислів у посібнику М. П. Лукашевича: «Відношення до жінок як до вищих істот – одне з основних вимог західної цивілізації» [7, с. 82].

Отже, сучасні підручники та посібники з соціології щодо гендерної проблематики можна поділити загалом на дві групи.

У першій групі приділяється увага гендеру, наявні спеціальні розділи, проте гендерна проблематика присутня при розгляді лише деяких соціальних процесів, залишаються присутніми прояви андроцентризму. До другої групи відносяться підручники, у яких про гендер майже нічого не говориться і гендерні відношення в сучасному суспільстві ігноруються. Вказане не відповідає рівню сучасної світової науки і вимогам вищої школи.

Перейдемо до розгляду підручників, навчальних посібників і словників з політології. Відразу зазначимо, що в історії політичної думки політика та владні відносини розглядалися як суто чоловіча справа, тому в підручниках з політології жінки як суб'єкти суспільно-політичного життя зустрічаються набагато рідше, ніж у відповідній літературі з соціології.

Сучасна навчальна література з політології, яку проаналізувала авторка, практично не має гендерної термінології та тематики. Серед жінок-вчених де-не-де згадується лише Ханна Арендт [15, с. 340; 34, с. 326; 18, с. 22; 17, с. 25, 161]. У більшості словників, які надаються до підручників, відсутні категорії гендеру. У Політологічному енциклопедичному словнику за редакцією М. П. Требіна є лише поняття «сексизм» і «фемінізм» [16, с. 648, 758–761]. У посібнику Київського національного університету будівництва і архітектури [18, с. 213] та підручнику за редакцією О. В. Бабкіної і В. П. Горбатенко [19] наводиться лише поняття «фемінізм» При тому, воно тлумачиться як «інтелектуальний та суспільно-політичний рух, що виступає за розширення прав і ролі жінок у суспільстві» [19]. Між тим, мова мала йти про боротьбу жінок за рівноправність, а не лише за розширення прав.

Окрім того, підручники з політології не є гендерно нейтральними. Тут наявні мовні стереотипи сексизму та деструктивні стратегії (ототожнення людини і чоловіка, повне домінування чоловічих прикладів і наочності – політиків, видатних діячів, вчених, виклад матеріалу з погляду чоловіків, порівняння соціальної ролі жінок і чоловіків на користь других тощо). Це є характерним для традиційно-патріархальної картини світу. Причому підручники, підготовлені вченими-жінками, в цьому не відрізняються від написаних чоловіками [19; 17].

Так, у підручнику за редакцією О. О. Бабкіної та В. П. Горбатенко у розділі «Класифікація громадських об'єднань» після характеристики молодіжних організацій і об'єднань дозвільного характеру єдиний раз з'являється один абзац про жіночі громадські об'єднання та рухи [19]. У тексті про «політичну свідомість соціальної спільноти» називають клас, націю, професійну, вікову групу, проте про жінок – нічого. За цим стоїть визнання маргінальності та незначимості гендерної/жіночої проблематики, що показує андроцентризм політичного знання в Україні.

У підручнику за редакцією А. Колодій «право жінки на самовизначення» називається єдиний раз лише у контексті проблем абортів [17, с. 121]. Жіночі спільноти, групи, рухи не згадуються. Наприклад, «референтними групами у справі політичної соціалізації» називаються лише «партії, етнічні та релігійні групи, групи за професіями» [17, с. 136]. Зазначається, що «у багатьох країнах значний вплив мають екологічні («зелені») партії, партії пенсіонерів, організації споживачів та ін.» [17, с. 145]. Отже, згадуються навіть пенсіонери як суб'єкти політичної активності, а жіночі організації не є присутніми і тут.

У цьому сенсі позитивним є підручник П. П. Шляхтуна, де наведена інформація з історії та сучасності світового жіночого руху [34, с. 306–307], говорить про наявність проблеми «забезпечення не лише формально-юридичної, а й фактичної рівності жінок із чоловіками» [34, с. 177], є згадування про «жіночі партії», «жіночі громадські організації» [34, с. 282]. Проте в інших темах: з соціальної нерівності, соціальних відносин, видів соціальної політики, з політичної культури, субкультури, соціалізації тощо – жодної інформації про гендерні/жіночі проблеми, сукупності, організації, завдання, нерівності, соціалізації, стереотипи тощо.

Таким чином, автори підручників з політології, які були розглянуті, некритично, недостатньо повно і тому неадекватно оперують основними політологічними поняттями. Феміністичні політичні теорії, гендерні підходи зовсім не представлені, навіть при розгляді напрямків західної політичної думки. Відсутня інформація з гендерних питань, відповідних посилань під час

характеристики політичної поведінки, політичної культури, політичних прав представників різних груп, спільнот і т. ін. Проведений аналіз показує, що більшість авторів спирається не на сучасні політологічні та гендерні дослідження, а на поширені традиційні гендерні стереотипи, що сприяє їх відтворенню у масовій свідомості. Проте основою методології гендерних досліджень у політології є не лише показ гендерної асиметрії, але й розгляд інститутів влади та домінування через гендерні ролі і відношення в суспільстві й державі. Тут прихований величезний демократичний, гуманістичний потенціал, який у нашому суспільстві до кінця не використовується і не розуміється.

До того ж, переважна більшість студентів, які отримують соціогуманітарну вищу освіту, за даними Державної служби статистики України, мають жіночу стать (див. табл. 1) [12, с. 147, 151, 163–165]. Присутня нагальна потреба та суспільний запит на всебічне сучасне наукове знання щодо виявлення і розв'язання гендерних проблем у суспільстві та подолання гендерної асиметрії.

Таблиця 1.

Розподіл студентів університетів, академій, інститутів за освітньо-кваліфікаційними рівнями, напрямками підготовки та за ознакою статі на початок 2016/17 навчального року

	освіта	гуманітарні науки та мистецтво	соціальні науки, бізнес і право
Бакалаври: студентів усього	55525	77165	216194
у т. ч. жінок	37062	61742	133709
Спеціалісти: студентів усього	1084	780	6203
у т. ч. жінок	991	581	3976
Магістри: студентів усього	3608	6556	34513
у т. ч. жінок	2308	5150	20769

Висновки. Таким чином, гендерна проблематика у вітчизняній вищій освіті, з точки зору наукового та навчально-методичного забезпечення навчання, є однією з найменш розроблених. Проведений огляд підручників з соціології та політології дозволяє зробити висновок, що їх зміст відображає ситуацію, яка склалася в українському суспільстві з її загалом байдужістю та декларативністю щодо жіночої/гендерної

проблематики, а також демонструє відтворення гендерних стереотипів, що віддзеркалюють традиції та норми, які панують у науковому співтоваристві.

У західній науковій спільноті інтеграція гендерних досліджень до соціо-гуманітарних дисциплін відбулась давно і зараз слугує показником високих професійних якостей вчених. Незнання гендерної проблематики з боку більшості авторів розглянутих підручників може говорити про їх недостатній професіоналізм, що має своє практичне значення. Існуюча система підготовки спеціалістів у галузі соціо-гуманітарних наук не лише не надає сучасних знань з гендерних досліджень, посилюючи тим самим гендерну асиметрію, але й гальмує адаптацію України до європейських цінностей. Студенти не отримують сучасних соціо-політичних знань і не можуть сформувати чутливість до гендерної нерівності у владі та суспільстві, залишаючи поза сферою уваги значні пласти соціальної реальності.

Отже, наявне протиріччя між сучасними вимогами до забезпечення гендерної рівності, у т.ч. задекларованими законодавчо, умовами її впровадження та станом людської свідомості. Завданням вищої освіти є сприяння подоланню цих розбіжностей, зокрема через викладання суспільно-гуманітарних навчальних дисциплін. Подальших розвідок чекають навчальні курси з інших вузівських дисциплін.

Список використаних джерел

1. Введение в гендерные исследования. Ч. 1: учеб. пос. / И. А. Жеребкина и др. – Х.: ХЦГИ; СПб.: Алетейя, 2001 – 708 с.
2. Гендер для медій: підруч. із гендерної теорії для журналістики та інших соціогуманітарних спеціальностей [Електронний ресурс] / М. Маєрчик, О. Плахотнік та ін. – К.: Критика, 2013. – 219 с. // Ін-т народознавства НАНУ. – Режим доступу: https://ru.scribd.com/doc/134194613/Gender-for-Media#fullscreen&from_embed.
3. Гендерні проблеми очима студентів: аналітична доповідь [Електронний ресурс] / Л. Гусакова, І. Даніленко та ін. – Х.: Райдеп, 2009. – 64 с. – Режим доступу: <http://krona.org.ua/assets/files/books/Ochyma-studentstva.pdf>.
4. Гендерні студії в сучасній Україні: матер. студ. наук.-практ. конф. (12–13 березня 2015 р.): зб. наук. ст. / гол. ред. С. О. Філоненко. – Бердянськ: БДПУ, 2015. – 96 с.

5. Гіденс Е. Соціологія / Е. Гіденс. – К.: Основи, 1999. – 726 с.
6. Гриневич Л. В. Гендерні дослідження [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 2 / Л. В. Гриневич / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: «Наукова думка», 2004. – Режим доступу: http://www.history.org.ua/?termin=Genderni_doslidzhennja.
7. Лукашевич М. П. Соціологія сім'ї: теорія і практика: навч. посіб. / М. П. Лукашевич. – К.: ППК ДСЗУ, 2012. – 186 с.
8. Марценюк Т. Гендерна рівність і недискримінація: посібник для експертів і експерток аналітичних центрів / Т. Марценюк. – К.: CIDA, 2014. – 65 с.
9. Марценюк Т. О. Гендерні стереотипи зовнішньої реклами (на прикладі Подолу міста Києва) / Т. О. Марценюк, О. А. Рождествеська // Наукові записки НаУКМА. Соціологічні науки: наук. журнал. – 2009. – Т. 96. – С. 82–88.
10. Мацковский М. С. Социология семьи: проблемы теории, методологии и методики / М. С. Мацковский. – М.: Наука, 1989. – 116 с.
11. Мельник Т. М. Гендер як наука та навчальна дисципліна / Т. М. Мельник // Основи теорії гендеру: навч. пос. – К.: К.І.С., 2004. – С. 10–29.
12. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2016/17 навчального року. Статистичний бюлетень. – К.: Державна служба статистики України, 2017. – 208 с.
13. О христiанскомъ браке и об обязанностяхъ мужа и жены. Ученiе Св. Иоанна Златоуста. – М., 1990. – 32 с.
14. Піча В. М. Соціологія: загальний курс: навч. пос. для студентів вищих закладів освіти України / В. М. Піча. – К.: «Каравела», 1999. – 248 с.
15. Погорілий Д. Є. Політологія: кредитно-модульний курс: навч. посібн. / Д. Є. Погорілий. – К.: Центр учбової літератури. Фірма «Інкос», 2008. – 432 с.
16. Політологічний енциклопедичний словник / за ред. М. П. Требина. – Х.: Право, 2015. – 816 с.
17. Політологія. Кн. Перша: Політика і суспільство. Кн. Друга: Держава і політика / А. Колодій, Л. Климанська, Я. Космина, В. Харченко. – [2-е вид., перероб. та доп.]. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 664 с.
18. Політологія: навч. посіб. / Є. В. Перегуда, В. Ф. Панібудьласка, В. Л. Семко, Н. І. Рижко та ін. – К.: КНУБА, 2011. – 216 с.

19. Політологія: підручник [Електронний ресурс] / ред. О. В. Бабкіна, В. П. Горбатенко. – К.: ВЦ «Академія», 2003. – 528 с. – Режим доступу: <http://www.studfiles.ru/preview/1862634/page:36/>.

20. Приходькіна Н. О. Педагогічні умови реалізації гендерного підходу у фаховій підготовці студентів гуманітарних спеціальностей: автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. О. Приходькіна. – К., 2008. – 20 с.

21. Про впровадження принципів гендерної рівності в освіту. Наказ Міністерства освіти і науки України № 839 від 10.09.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/183->.

22. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Закон України № 2866-IV від 08.09.2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.

23. Про затвердження Державної програми забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків на період до 2016 р. Постанова Кабінету Міністрів України № 717 від 26.09.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/717-2013-%D0%BF>.

24. Синчак О. За рівність мовну і позамовну [Електронний ресурс] / О. Синчак // Журнал соціальної критики «Спільне». – 8 березня 2011 р. – Режим доступу: <http://commons.com.ua/za-rivnist-movnu-i-pozamovnu/>.

25. Смелзер Н. Соціологія / Н. Смелзер. – М.: «Феникс», 1994. – 688 с.

26. Соціологія: короткий енциклопедичний словник / під. ред. В. І. Воловича. – К.: Укр. Центр духовн. культури, 1998. – 736 с.

27. Соціологія: навч.-метод. комплекс для студентів Інституту філології напрям підготовки 6.020303 «філологія», спеціалізація «Іноземна філологія», «Переклад» / укл. Вілкова О. Ю. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2016. – 45 с.

28. Соціологія: [підручник для студ. вищ. навч. закл.]. – [3-є вид.] / за ред. В. Г. Городяненка. – К.: ВЦ «Академія», 2008. – 544 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://eknigi.org/gumanitarnye_nauki/61055-sociologiya.html.

29. Соціологія: підручник / за ред. В. М. Пічі. – [3-є вид., стереотип.]. – Львів: «Новий світ-2000», 2008. – 280 с.

30. Соціологія: посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Городяненка В. Г. – К.: Видав. Центр «Академія», 1999. – 387 с.

31. Соціологія: терміни, поняття, персоналії: навч. словник-довідник / за заг. ред. В. М. Пічі. – [2-е вид., стереотипне]. – Л.: «Новий світ-2000», 2004. – 480 с.

32. Теоретико-методологічні засади гендерної експертизи підручника / Малахова О. А. [та ін.] // Експертиза шкільних підручників: інструктивно-методичні матеріали для експертизи електронних версій проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів [посібник] / за заг. ред. О. М. Топузова, Н. Б. Вяткіної. – К.: Педагогічна думка, 2016. – С. 48–56.

33. Теория и история феминизма: курс лекций / [под ред. И. Жеребкиной]. – Х.: ХЦГИ; Ф-Пресс, 1996. – 387 с.

34. Шляхтун П. П. Політологія: історія та теорія: підручник / П. П. Шляхтун. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 472 с.

35. Stoller R. Sex and Gender: The Development of Masculinity and Femininity. – New York: Science House, 1968. – 383 p.

36. Tilly L. A. Gender, Women's History and Social History // Social Science History. – 1989. – Vol. 13. – P. 439–462.

References

1. Vvedenie v gendernye issledovaniya. Ch. 1: ucheb. pos. / I. A. Zhrebkina i dr. – Kh.: KhTsGI; SPb.: Aleteyya, 2001 – 708 s.

2. Hender dlya mediy: pidruch. iz hendernoyi teoriiy dlya zhurnalistyky ta inshykh sotsiohumanitarnykh spetsialnostey [Elektronnyy resurs] / M. Mayerchuk, O. Plakhotnik ta in. – K.: Krytyka, 2013. – 219 s. // In-t narodoznavstva NANU. – Rezhym dostupu: https://ru.scribd.com/doc/134194613/Gender-for-Media#fullscreen&from_embed.

3. Henderni problemy ochyma studentiv: analitychna dopovid [Elektronnyy resurs] / L. Husakova, I. Danilenko ta in. – Kh.: Raydep, 2009. – 64 s. – Rezhym dostupu: <http://krona.org.ua/assets/files/books/Ochyma-studentstva.pdf>.

4. Henderni studiyi v suchasnyy Ukraini: mater. stud. nauk.-prakt. konf. (12–13 bereznya 2015 r.): zb. nauk. st. / hol. red. S. O. Filonenko. – Berdyansk: BDPU, 2015. – 96 s.

5. Hidens E. Sotsiolohiya / E. Hidens. – K.: Osnovy, 1999. – 726 s.

6. Hrynevych L. V. Henderni doslidzhennya [Elektronnyy resurs] // Entsyklopediya istoriyi Ukrainy: T. 2 / L. V. Hrynevych / Redkol.: V. A. Smoliiy (holova) ta in. – K.: «Naukova dumka», 2004. – Rezhym dostupu: http://www.history.org.ua/?termin=Genderni_doslidzhennja.

7. Lukashevych M. P. Sotsiolohiya simyi: teoriya i praktyka: navch. posib. / M. P. Lukashevych. – K.: IPK DSZU, 2012. – 186 s.

8. Martsenyuk T. Henderna rivnist i nedyskryminatsiya: posibnyk dlya ekspertiv i ekspertok analitychnykh tsestriv / T. Martsenyuk. – K.: CIDA, 2014. – 65 s.

9. Martsenyuk T. O. Henderni stereotypy zovnishn'oyi reklamy (na prykladi Podolu mista Kyueva) / T. O. Martsenyuk, O. A. Rozhdestveska // Naukovi zapysky NaUKMA. Sotsiolohichni nauky: nauk. zhurnal. – 2009. – T. 96. – S. 82–88.

10. Matskovskiy M. S. Sotsiologiya sem'i: problemy teorii, metodologii i metodiki / M. S. Matskovskiy. – M.: Nauka, 1989. – 116 s.

11. Melnyk T. M. Hender yak nauka ta navchalna dystsyplina / T. M. Melnyk // Osnovy teoriiy henderu: navch. pos. – K.: K.I.S., 2004. – S. 10–29.

12. Osnovni pokaznyky diyalnosti vyshchykh navchalnykh zakladiv Ukrayiny na pochatok 2016/17 navchalnoho roku. Statystychnyy byuletyn. – K.: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrayiny, 2017. – 208 s.

13. O khrystianskomъ brake i ob obyazannostyakhъ muzha i zheny. Uchenie Sv. Ioanna Zlatousta. – M., 1990. – 32 s.

14. Picha V. M. Sotsiolohiya: zahalnyy kurs: navch. pos. dlya studentiv vyshchykh zakladiv osvity Ukrayiny / V. M. Picha. – K.: «Karavela», 1999. – 248 s.

15. Pohorilyy D. Ye. Politolohiya: kredytно-modulnyy kurs: navch. posibn. / D. Ye. Pohorilyy. – K.: Tsentр uchbovoyi literatury. Firma «Inkos», 2008. – 432 s.

16. Politolohichnyy entsyklopedychnyy slovnyk / za red. M. P. Trebyna. – Kh.: Pravo, 2015. – 816 s.

17. Politolohiya. Kn. Persha: Polityka i suspilstvo. Kn. Druha: Derzhava i polityka / A. Kolodiy, L. Klymanska, Ya. Kosmyna, V. Kharchenko. – [2-e vyd., pererob. ta dop.]. – K.: Elha, Nika-Tsentр, 2003. – 664 s.

18. Politolohiya: navch. posib. / Ye. V. Pehuda, V. F. Panibudlaska, V. L. Semko, N. I. Ryzhko ta in. – K.: KNUBA, 2011. – 216 s.

19. Politolohiya: pidruchnyk [Elektronnyy resurs] / red. O. V. Babkina, V. P. Horbatenko. – K.: VTs «Akademiya», 2003. – 528 s. – Rezhym dostupu: <http://www.studfiles.ru/preview/1862634/page:36/>.

20. Prykhodkina N. O. Pedahohichni umovy realizatsiyi hendernoho pidkhotu u fakhoviy pidhotovtsi studentiv humanitarnykh spetsialnostey: avtoref. dys. ...kand. ped. nauk : 13.00.04 / N. O. Prykhodkina. – K., 2008. – 20 s.

21. Pro vprovadzhennya pryntsyypiv hendernoyi rivnosti v osvitu. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny № 839 vid 10.09.2009 r.

[Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/183->.

22. Pro zabezpechennya rivnykh prav ta mozhlyvostey zhinok i cholovikiv. Zakon Ukrainy № 2866-IV vid 08.09.2015. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.

23. Pro zatverdzhennya Derzhavnoyi prohramy zabezpechennya rivnykh prav i mozhlyvostey zhinok i cholovikiv na period do 2016 r. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 717 vid 26.09.2013 r. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/717-2013-%D0%BF>.

24. Synchak O. Za rivnist movnu i pozamovnu [Elektronnyy resurs] / O. Synchak // Zhurnal sotsialnoyi krytyky «Spilne». – 8 bereznya 2011 r. – Rezhym dostupu: <http://commons.com.ua/za-rivnist-movnu-i-pozamovnu/>.

25. Smelzer N. Sotsyolohyya / N. Smelzer. – M.: «Fenyks», 1994. – 688 s.

26. Sotsiolohiya: korotky entsyklopedychnyy slovnyk / pid. red. V. I. Volovycha. – K.: Ukr. Tsentr dukhovn. kultury, 1998. – 736 s.

27. Sotsiolohiya: navch.-metod. kompleks dlya studentiv Instytutu filolohiyi napryam pidhotovky 6.020303 «filolohiya», spetsializatsiya «Inozemna filolohiya», «Pereklad» / ukl. Vilkova O. Yu. – K.: KNU im. T. Shevchenka, 2016. – 45 s.

28. Sotsiolohiya: [pidruchnyk dlya stud. vyshch. navch. zakl.]. – [3-ye vyd.] / za red. V. H. Horodyanenko. – K.: VTs «Akademiya», 2008. – 544 s. [Elektronnyy resurs]. – Rezhym dostupu: https://eknigi.org/gumanitarnye_nauki/61055-sociologiya.html.

29. Sotsiolohiya: pidruchnyk / za red. V. M. Pichi. – [3-ye vyd., stereotyp.]. – Lviv: «Novyy svit-2000», 2008. – 280 s.

30. Sotsiolohiya: posibnyk dlya studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv / za red. Horodyanenko V. H. – K.: Vydav. Tsentr «Akademiya», 1999. – 387 s.

31. Sotsiolohiya: terminy, ponyattya, personaliyi: navch. slovnyk-dovidnyk / za zah. red. V. M. Pichi. – [2-e vyd., stereotypne.]. – L.: «Novyy svit-2000», 2004. – 480 s.

32. Teoretyko-metodolohichni zasady hendernoyi ekspertyzy pidruchnyka / Malakhova O. A. [ta in.] // Ekspertyza shkilnykh pidruchnykiv: instruktyvno-metodychni materialy dlya ekspertyzy elektronnykh versiy proektiv pidruchnykiv dlya uchniv 8 klasu zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv [posibnyk] / za zah. red. O. M. Topuzova, N. B. Vyatkinoyi. – K.: Pedahohichna dumka, 2016. – S. 48–56.

33. Teoriya i istoriya feminizmu: kurs lektsiy / [pod red. I. Zherebkinoy]. – Kh.: KhTsGI; F-Press, 1996. – 387 s.

34. Shlyakhtun P. P. Politolohiya: istoriya ta teoriya: pidruchnyk / P. P. Shlyakhtun. – К.: Tsentр uchbovoyi literatury, 2010. – 472 s.

35. Stoller R. Sex and Gender: The Development of Masculinity and Femininity. – New York: Science House, 1968. – 383 p.

36. Tilly L. A. Gender, Women's History and Social History // Social Science History. – 1989. – Vol. 13. – P. 439–462.

ДАНИ ПРО АВТОРА

Січкаренко Галина Геннадіївна, доктор історичних наук, доцент, професор кафедри документознавства

ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»

вул. Сухомлинського, 30, м. Переяслав-Хмельницький, Київська обл., Україна, 08401

e-mail: ggs_@ukr.net

ДАНИЕ ОБ АВТОРЕ

Сичкаренко Галина Геннадьевна, доктор исторических наук, доцент, профессор кафедры документоведения

ГВУЗ «Переяслав-Хмельницкий государственный педагогический университет имени Григория Сковороды»

ул. Сухомлинского, 30, м. Переяслав-Хмельницкий, Киевская обл., Украина, 08401

e-mail: ggs_@ukr.net

DATA ON AUTHOR

Sichkarenko Halyna H., Doctor of Historical Sciences, Associate Professor, Professor of Document Science Department

State Higher Educational Establishment «Pereyaslav-Khmelnytskyi Hrygoriy Skovoroda State Pedagogical University»

30, Sukhomlynskyi Str., Pereyaslav-Khmelnytskyi, Kyiv region, Ukraine, 08401

e-mail: ggs_@ukr.net
